

NESNEL DAYATMALAR VE ÖZNEL İNDİRGEMELER GERİLİMİNDE KAVRAMLAR “ENTELEKTÜEL”İN ANLAMI NEREDE?

CONCEPTS IN THE TENSION OF OBJECTIVE IMPOSITIONS AND SUBJECTIVE REDUCTIONS: WHERE IS THE MEANING OF THE INTELLECTUAL?

Abdulsamet ŞENTÜRK

Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi,
abdulsamet.senturk@ogr.iu.edu.tr

10.33537/sobild.2023.15.1.1

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 19.07.2023
Kabul edildiği tarih: 04.01.2024

Article Info

Date submitted: 19.07.2023
Date accepted: 04.01.2024

Anahtar sözcükler

Kavram, nesnellik, öznel, palimpsest, entelektüel.

Keywords

Concept, objectivity, subjectivity, palimpsest, intellectual.

Öz

Çalışma anlamın döngüselliğini göstermeyi amaçladı. Bu amaç, kavramların sözlükler ve özel sosyal bağlamlar arasındaki dolaşımı çözümlenerek gereçlendirildi. Sonuç olarak kavramların sözlüklerin kendilerine çektiği sınırları aşarak ötede duran mümkün anlamı kapsayacak şekilde dönüştürdüğü saptandı. Kısacası makalenin ana sorusu kavramın anlamının nerede olduğu, nereden geldiği ve nereye gittiğidir. Çalışma iki alt başlığa sahip tek bölümden oluşmaktadır. Sözlüklerin anlamı tahkim etmesi ve bir şekilde tarih aşkın hale getirmesinin etkisi nesnel dayatma olarak ifade edilmiştir. Sosyal olayların bu nesnellığı kendilerine özgü şartlarla aşındırması ise öznel indirgeme şeklinde adlandırılmıştır. Nesnel dayatma ve öznel indirgemenin anlamı soktuğu gerilimi göstermek için “entelektüel” kavramı örnek olarak seçilmiştir. Nesnel dayatmanın nasıl gerçekleştiği sorusu “entelektüel” ifadesine dair bir soy sop çözümlenmesini, yani sözlüğe gitmeyi gerekli kılmıştır. Çünkü sözlüklerin anlamı metne kazımak yoluyla sabitlediği düşünülmektedir. Daha sonra “entelektüel”in Fransızca, Arapça ve Türkçedeki özel referans noktaları ve kazandığı çağdaş anlamlar tespit edilmeye gayret edilmiştir. Bu tespitin, anlamın özel sosyal bağların sonsuz açılımında döngüsel bir karaktere büründüğüne işaret ettiği sanılmaktadır. Böylece bu makalede soy-sop çözümlenmesi, sözlüklerin genel karakteristiklerine dair iddiaları temellendirirken çağdaş anlamın ve yeni referans noktalarının tespit edilmesi ise kavramların öznel indirgemelerle tâbi tutulduğu iddiasını gereçlendirmiştir.

Abstract

This study claims that concepts circulate between dictionaries and specific social contexts. By analyzing this circulation, it aims to show the routine of meaning between objectivity and subjectivity. Dictionaries limit concepts historically. On the other hand, the concept also has possible meanings that go beyond the limits of the dictionary. In short, the main question of the article is where the meaning of the concept is, where it comes from and where it goes. The study consists of a single chapter with two subtitles. The effect of dictionaries fortifying the meaning and making it somehow transhistorical has been expressed as “objective imposition.” The erosion of this objectivity by social events with their own specific conditions is called “subjective reduction.” The concept of “intellectual” is chosen as an example to illustrate the tension that objective imposition and subjective reduction impose on the meaning. The question of how the objective imposition is realized necessitated a genealogical analysis of the expression “Intellectual”, that is, going to the dictionary. Because dictionaries are thought to fix the meaning by scraping it into the text. Then, special reference points and contemporary meanings of “intellectual” in French, Arabic and Turkish were tried to be determined. It is thought that this determination indicates that the meaning takes on a cyclical character in the endless expansion of private social ties. Thus, in this article, ancestry analysis justifies the claims about the general characteristics of dictionaries, while the determination of contemporary meaning and new reference points justifies the claim that the concepts are subject to subjective reductions.

Giriş

“Entelektüel” kavramının hem ortaya çıktığı kültür havzasında hem de aktarıldığı diğer dillerde farklı dil oyunlarına sokulduğu görülür. Hedef dile aktarılırken morfolojik yapısı ve cümle içinde tuttuğu yer değişmiş; spesifik inceleme alanlarına konu olması itibarıyla terimleşmiş; içlem ve kaplamı dönüşüme uğramış; dinler, sosyal gruplar ya da ideolojiler eliyle mevcut muhtevası paradigmatik bir işgale maruz kalmıştır. Çalışma, kavramların nesnel dayatmalar ve öznel indirgemeler arasında olduğu iddiası üzerine kurulmuştur. Bundan dolayı ilk alt bölümde ‘entelektüel’ ifadesinin etimolojik analizi yapılarak nesnel dayatmaya işaret edilecek ve ikinci alt bölümde sosyal bağlamlarda kazandığı güncel anlamlar vurgulanarak öznel indirgemeler gösterilmeye çalışılacaktır. Temelde bu iki çaba da ilgili kavramın semantik açılımını sunmaya vesile olur. Yani iki bölümün işleniş tarzı dolaylı olarak ‘entelektüel’in semantik açılımını verir.

Bu girişim, bir taraftan sözcüğün tarihsel anlamının açığa çıkarılması diğer taraftan sosyal bağlamlarda girdiği dil oyunları vesilesiyle salındığı anlam tayfinin sergilenmesi ve bu suretle dolaylı da olsa nesnellik ve öznellik arasındaki konumunun tespit edilmesi olarak okunabilir. Sözcüğün tarihsel açılımı için ağırlıklı olarak kavramın Batı dillerinden Türkçe ve Arapçaya geçişi takip edilecektir. Latince köküne kadar götürülen kavramın, Fransızca, İngilizce, Türkçe ve Arapçadaki izlerine işaret edilecektir. İkinci alt bölümde ‘entelektüel’in kazandığı çağdaş anlamı göstermek amacıyla öncelikle Fransa’da gerçekleşen Dreyfus hadisesine akabinde Arap-İslam kültür havzasındaki temellerine, yani Ahmet b. Hanbel mihnesine ve Türkiye’de Cumhuriyet aydınına değinilmiştir. Böylece kavramların sözlükler ve özel sosyal bağlar arasında ne tür bir anlam güzergahını izledikleri gösterilmeye çalışılmıştır. Burada sözlükler eliyle genel geçer hale getirilmeye çalışılan anlamın yanı sıra sosyal olayların ya da spesifik alanların dolaşımında kavramların geçirdiği dönüşümler Zola, Şeriatî, Meriç, Câbirî ve birçok düşünürün kaleminde, kavramın anlamını değiştiren olgu ve olayların bağlamına oturtularak takip edilmiştir. Her ne kadar çalışma ‘entelektüel’ kavramının anlamının geçirdiği semantik dönüşümü takip ediyor gibi gözükse de aslında bu çalışmada sözlükler anlama olayına ne tür bir etkide bulunur, sosyal olayların kavramın anlamına

etkisi nedir, dolayısıyla anlam ve olgu arasında nasıl bir ilişki vardır, anlamın dönüşüm seyri tekdüze midir? vb. soruların cevapları aranmıştır.

Sartre’in “*Olanak: var olmayan olarak vardır ve yokluğu ile gerçekliği açığa çıkarır*”¹ tespitinden hareketle kavramın var olan ve sözlüğe geçirilen anlamı, başka anlama imkanlarını ortadan kaldırıp anlamın dönüşümünü durdurabilir mi? sorusunu sormak yerinde gözükmektedir. Bu iddia şöyle bir sonuca götürür; var olabilecek olanın var olmaması sebebiyle var olan vardır. Sartre’in anlam ufkunda mümkün anlam, henüz açığa çıkmamış, bilkuvve halde olması itibarıyla var olmayan olarak vardır. Hermenötik açıdan ise bu şu şekilde anlaşılabilir; mümkün anlama imkanlarının var olması ve henüz mümkün olması sebebiyle yakalanmış, açığa çıkmış anlam vardır. Anlamın açığa çıkmamış, ötede duran potansiyeli, sözlüğe geçirilen var olan anlama ontolojik, kökensel bir etkide bulunur.

Yaşamsal tecrübe içerisinde bir şekilde açığa çıkan anlam ve henüz tecrübe edilmemiş mümkün anlamın iç içe geçmişliği ve karşılıklı etkileşimi ‘palimpsest’e benzetilebilir. Palimpsest, eski yazıların üst üste binmesi ve kazındıkça aslında metnin, silinen bir başka metnin üzerine kurulduğunu gün yüzüne çıkarma işlemidir.² Bu işlemin, değişen olaylar ve değişmemeyi amaçlayan sözlüklerin ya da mevcut anlam ve ötedeki açılımlarının anlam üzerinde yarattığı etkiyi benzetme yoluyla açıklamak için örnek teşkil ettiği düşünülebilir.

Gidilebilen en eski sözlükler bir kavramın anlam sınırlarını besbelli çizse de sosyal olayların ya da spesifik bilimsel faaliyetlerin kavramın sözlükteki anlamını değiştirdiği ve değişen anlamın yeniden başka bir sözlüğe geçtiği, böylece anlamın üst üste yığılması durumunun ortaya çıktığı görülür. Kazınan tarihsel anlamın altından başka bir tarihsel anlamın çıkması, olgu ve kavram arasındaki ilişkiye bağlandığı için bu durum ‘palimpsest ilişkisi’ olarak adlandırılmıştır. Böyle bir benzetmenin temelinde tarih içerisinde gelişen olayların kavramın taşıdığı anlamları büktüğü varsayımı yatmaktadır. Nitekim Reinhart Koselleck’in tarihi kavramının asgari koşulunun kavramların dilsel tarihini araştırmak olduğuna dönük şu ifadesinden yola çıkarsak her bükülen anlamın kavramda tarihsel bir bagaj oluşturduğu açıkça kavranabilir: “*Kavramları ve kavramların dilsel tarihini araştırmak, onun insan toplumuyla ilgili olduğunu vurgulayan tanımın belirttiği*

¹ J.P. Sartre, “Yöntem Sorunları”, çev. Gülnur Savran, *Çağdaş Felsefe*, ed. Bedia Akarsu (İstanbul: İnkilap, 1979).

² “Palimpsest (παλίψητος), a term applied to manuscripts in which the original text has been scraped or washed away, in order that another text may be inscribed in its place. As the term properly implies scraping, it must have originally been applied to such materials as leather, wax, or parchment, and only by analogy to papyrus, which could be washed, but not scraped.” L. D. Reynolds and N. G. Wilson, *Scribes and Scholars*, 3rd edn. (1991), 192–5, 286. Ayrıca ‘palimpsest’, yıkanmışlık, arınmışlık, yüzeydeki tortunun sıyrılmasına göndermede bulunur.

üzere, tarihi kavramın asgari koşulları arasındadır.”³ Bu belirlenimden hareketle olgu-sözlük arasındaki ilişkinin palimpsest biçimi almış olduğu da varsayılırsa tarihi kavramak için kavramın üzerine eğilmek, olgunun üzerine eğilmekle eş değer hale gelir. Ancak palimpsesti oluşturan katmanlar “hiçbir zaman birbiri üzerine tümüyle” ve aynıyla oturmaz. Çünkü kendi özel dinamiklerine sahip bir toplumun olay ve olgularıyla, yani toplumun tarihi ile bir dil tarihinin bütünü tam manasıyla birbirinin müteakibi olamaz. Nitekim sosyal olanın tarihini yazmak ile onun kavrayışını yazmak aynı şey değildir. Koselleck’in ifadesiyle onların arasında “kapatılmaz bir fark bulunacaktır.”⁴ Sosyal olan ile onun kavrayışı arasındaki aşılabilir fark üzerinde düşünmek ise anlamı yakalamanın yeter şartı olmasa da gerek şartları arasında görülebilir.

1. Nesnel Dayatmalar ve Öznel İndirgemelerin Geriliminde Kavramlar

Kavramın anlamının belirmesi için palimpsest ilişkiyle birbirine bağlanmış olgu ve kavramın katmanlarının açılması gerekir. Foucault, dizimsel, tarihsel, terimsel ve paradigmatik yükü olan kavramların taşıdığı anlam yığını ayıklamaya kavram arkeolojisi terimini kullanmaktadır.⁵ Yiğinden maksat, kavramların birbirinden son derece farklı dil oyunlarına sokulması, terminolojik ifadelerle dönüştürülmesi ve farklı dillere aktarılması sonucu atıf yaptığı birbirinden bağımsız entitelerin oluşması ve anlam öbeklerinin iç içe geçmesidir. Kavramın bu dolaşımı, üst üste yığılmış, tortulaşmış tabakalara benzemektedir. Bazı kavramlar özel sosyal bağların ve tarihsel olayların dolaşımına girdiğinde sözlüklere konu olan anlamlarını yitirebilir ve hatta metaforik işlevlerini kaybedebilirler. Çünkü anlamlar sözlüklerde ya bilim yapabilmek adına cins, tür ve fasıllarına ayrılarak tahdit edilmeye çalışılmakta ya spesifik bir alanda kazandığı terminolojik içeriğe sabitlenmekte ya kavramın tanımlandığı zamanın kolektif yargılarına gönderme yapacak şekilde belirlenmektedir. Kavramlara dair bu tanımlama girişimlerinin kimi zaman birbirini değillerken kimi zaman olumladığı görülmektedir. Yani bir kavramın birbirine zıt ya da birbiriyle örtüşen farklı tanımları aynı anda taşıyabilmesi söz konusu olmaktadır. Farklı tanımlamalar arasındaki ayrıma işaret ettiği için Jim Pryor’un bir felsefe makalesinin olmazsa olmazlarına dikkat çektiği *Guidelines on Writing a Philosophy Paper* başlıklı yazısı önem taşımaktadır. Kavramların sözlük anlamının terim anlam karşısında farklı bir konumda olabileceğini düşünen Jim, sözlüklerin kavramın kazandığı terim anlamı açığa

çıkarma hususunda iyi otoriteler olmadığını şu şekilde ifade eder: “Sözlükler iyi bir felsefi otorite değildir. Onlar kavramların gündelik konuşmada nasıl kullanıldığını belgeleseler de aynı kavramların büyük bir kısmının felsefe özelinde kazandığı farklı ve spesifik anlamları vardır.”⁶ Yani kabaca Jim, terim anlamın sözlüklerin kayda geçirdiği genel anlamı değillediğini hatta aştığını ima eder. Binaenaleyh sözlüğe sabitlenen anlamın zaman içerisinde insânî bir inşa olduğu unutulurken sanki kavramsal açıdan insânî tecrübenin nihai sınırlarına tekabül eden bir otoriteye sahip olduğu imajı oluşur. Bir başka deyişle; sözlüğün kendisi, gayri ihtiyari bir şekilde, kavramların tekabül ettiği anlamları sabitleyerek onları başka türlü olma imkânından mahrum etmek suretiyle sabit formlar ve özler inşa eder.⁷ Bu inşa, düşünülmeğe olanı düşünülmüş, göstermekte olanı görünen, yaşanılmakta olanı yaşanılmış hale dönüştürme riskini beraberinde getirir. Bir başka deyişle sözlükler, anlamı sabitleyerek ötedeki açılımlarına şiddet uygular. Olanın yokluğu ile gerçekliği bir açıdan belirlediği hatırlandığında salt anlamın ötedeki açılımlarına değil, mevcut haline de şiddet uygulanmış olur. Ancak sözlüğün mümkün anlamlar üzerinde kurduğu iktidarın, sosyal olayların kavramları dönüştürmesine güç yetiremediği görülür. Nitekim Dreyfus olayına kadar ‘entelektüel’ kavramı, sözlüklerde belirli tanımlamalara konu olmuş ve genel olarak söz diziminde sıfat olarak kullanılmıştır. Ancak Fransa özelinde Dreyfus; Osmanlı’da Avrupa ve Rusya’ya gönderilen öğrenciler ve Batılılaşma hamleleri; Arap-İslam⁸ coğrafyasında Ahmet b. Hanbel Mihnesi ve İbn Rüşd’ün başından geçen olaylara tepkisiyle ilişkilendirilerek yeni bir içeriğe sahip olmuş ve söz diziminde genelde isim olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Kimi zaman olguların gücü, kavramı sözlüğün sınırlarını aşmaya zorlarken kimi zaman da olgular, yalnızca kavramın anlam havzasına iltica ederek bilimin konusu olmuşlardır. Tarihsel tecrübeler göz önünde bulundurulduğunda ‘entelektüel’ kavramının bu çift başlılığı taşıdığı, bir başka deyişle; paradoksal bir yapıya büründüğü görülebilir. Kavramın sözlüğün tarihsel sınırlarını zorunlu olarak aşması ve ancak tanımlanan kavramlar yoluyla bilim yapılabilmesi kavramın paradoksal yönüdür. Anlamın metne dönüştürülerek belgelenmesi anlamında sözlük, yazıldığı tarihin tecrübeleriyle sınırlanmak zorundadır. Bu açıdan sözlüğün taşıdığı anlam tarihseldir. Ancak yeni nesillerin ya da farklı milletlerin metinle karşılaşması ve metni kendi anlama ufuklarına serilen sosyal tecrübeleri, ön anlamları, dil gelenekleri vb. ile tekrar ele almaları

³ Reinhart Koselleck, *Kavramlar Tarihi, Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatik Üzerine Araştırmalar*, çev. Atilla Dirim (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013).

⁴ Koselleck, s.12.

⁵ Michel Foucault, *Söylem ve Hakikat*, çev. Kerem Eksen - Murat Erşen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021).

⁶ Jim Pryor, “Guidelines on Writing a Philosophy Paper”, *Guidelines on Writing a Philosophy Paper* (6.Sep.12).

⁷ Jacques Derrida, *Gramatoloji* (İstanbul: Bilgesu Yayıncılık, 2011).

⁸ Câbirî, hemen hemen bütün eserlerinde İslam düşüncesi içerisinde ortaya çıkmış meseleleri, ‘Arap-İslam’ ifadesine atıfla ele alır.

açısından sözlüğün kendisi tarih aşkıdır.⁹ Yani anlamın metne dönüşmesi ve yazıyla temsil edilmesi onu aynı anda hem tarihsel hem tarih üstü kılar.¹⁰

Olay formundan soyutlanarak kategorik, biçimsel ve kalıbı çıkarılmış söylemlere dönüştürülen anlam, sözlüğe 'tanımlama' adıyla kazanır. Tanımlanmış anlamın (sözlük anlam) yegâne mercii haline geldiği her anlama girişimi mümkün anlamları ıskalama riskine havidir. Ancak anlamın sınırlarını kendi mantıksal ve epistemik ölçütüne vurarak çizen sözlükçüden, süreç içerisinde açığa çıkacak potansiyel dönüşümleri hesaba katmasını istemek de anlamın bir türlü tespit edilememesi demektir.¹¹ O halde semantik çözümleme, kavram arkeolojisinin zorunlu minvalleri olan sözlüklerin nesnel dayatmaları ve dil oyunlarının ya da sosyal bağlamların tikelliği arasındaki gerilime yerleşir.¹²

'Entelektüel' kavramı ve diğer kavramlar bu tür bir girişime konu olması hasebiyle hem tarih içre hem tarihi aşan bir yapı arz ederler. Sözlükler, tarihsel belirlenimlerde bulunmak ve başka türlü olma imkânını ortadan kaldırma riskiyle anıldıkları için negatif bir içeriğe sahipmiş gibi görünebilir. Ancak kavramların tarih içre yönleriyle tahmil ettikleri yük, her ne kadar kavram arkeolojisiyle ayıklanması gerekse de yük olmaktan çıkar ve insan bilincinin tarihsel tecrübesine yönelik canlı şahitler haline gelir. Böylece onlar dolaşıma girdiği alanın tarihsel bilincinin vârislere ulaşması anlamında bir *ara mekân*¹³ olarak değerlendirilebilir.¹⁴ Böylece en nihayetinde sözlükler, tarihsel belirlenimlerde bulunup mümkün anlama imkanlarına müdahale etme riskleri göz önünde bulundurulduğunda negatif, yaptığı tarihsel sabitlemelerin tarihsel bilinci ötede olana ifşa etmesi bakımından pozitif bir yana sahipmiş gibi gözükmektedir.

Sözlük yoluyla, yani kavramın tahdit edilmesi üzerinden belgelenen bu tarihsel bilinç, yeni kültürler ya da Sanayi Devrimi, savaşlar, pandemi gibi kamuya mal olan, toplumsal bilinci dönüştürebilecek şiddetteki olayları tecrübe eden şimdinin bilinciyle karşılaştığında

belgelendikleri zamanın tüm sınırlarını aşarak tarih aşkın hale gelirler. Bir başka deyişle toplumsal aktörlerin zamanının ruhunu taşıyan öznel bilinci, sözlükteki anlamın nesnel (tarih aşkın) dayatmasını kendi öznellik alanına indirger. Böylece kavram, tecrübenin ya da olgu ve olayların metne (sözlük) dönüşmesi, yeni anlamayorumlama girişimlerine yön vermesi ve yeniden metne geçirilmesi döngüselligi içerisinde gidip gelir. Bu dolaşım pek çok mantıksal dönüşüme ve sınırlılığa sahiptir. Başta bu metin olmak üzere 'tanım'ı konu alan her metin tanım yapmak ya da 'dır-dir' yargısında bulunmak zorunda kalır. Bu da tanımın olumsuz yanlarına işaret etmek suretiyle tanımı *tanımlayan* bir metnin en bariz sınırındır. Nitekim Nietzsche'nin, "...Onlarda bütün bir sürecin semiyotik olarak bir araya geldiği kavramlar, tanımdan kaçarlar; yalnızca tarihi olmayanlar tanımlanabilir"¹⁵ sözü mucibince bir şey ancak tarih dışı olduğu vakit tanımlamaya tabi olur. Dolayısıyla her metin gibi bu araştırma da tarih içerisinde kurulduğu için tanımlanması ve tanımlama yapması kaçınılmazdır.

1.1. Otu Çek, Köküne Bak; "Entelektüel" Kavramının Arkeolojisi ya da Metnin Nesnel Dayatmaları

"Entelektüel" in seyrüseferinin aralarında seçim yapma, akıl, anlayış, kavrayış, ayırdına varma anlamlarına gelen Latince "Intellectus-Intelligo" dan türetilmesiyle başladığı aktarılmaktadır.¹⁶ "Intellectus"¹⁷, "ara, orta, arasında" anlamına gelen 'inter'¹⁸ ve "bir araya getirmek, derlemek, konuşmak için kelimeleri seçmek" anlamına gelen 'leg'den¹⁹ türeyen "seçmek, okuma, ayırmak" vb. çağrışımları olan "Legere"nin²⁰ oluşturduğu 'intelligere' fiilinin, geçmiş zaman sıfat fiil halidir. "Intelligere" ise "farkına varmak, idrak etmek, tefrik etmek, ayırmak" vb. gibi bilişsel aktivitelere gönderme yapan bir fiildir.²¹ Aynı zamanda mezkûr terkibe dayanan Nick Cohen, 'intelligere'yi "satır

⁹ Abdulsamet Şentürk, "Başkağın Dolayımında Farklılığa Açılma İmkânı Olarak Uluslararası Öğrencilik ve 'Ben Neredeyim?' Sorusu", ed. Osman Akgül, *7th International Student Symposium Proceedings Book 1/1* (2022), 6-22.

¹⁰ Sözlüğün tarih aşkın yönü, bir üst dil yaratma tehlikesini beraberinde getirebilir. Yani sözlüklere bakarak sözlük anlamın genel geçer olduğu iddiasıyla anlamın tarihsel dönüşümü paranteze alınabilir.

¹¹ Hans George Gadamer, *el-Hakikat ve'l-menhec*, çev. Nazım Hasan - Salih Ali Hakim (Mısır: Dârü'l-evyâ, 2007).

¹² Bazen kavramların tarihsel tecrübeler içerisinde sözlük anlamını koruyarak sıyrılıp geçemeyeceğinin altını çizmesi ve bu "anlam dönüşümü maceraları" üzerinden "modernliğin siyasal tarihini yazan" bir çalışma için bkz. Reinhart Koselleck, *Kavramlar Tarihi, Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatigi Üzerine Araştırmalar*, çev. Atilla Dirim, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013).

¹³ "The true home of hermeneutics is the intermediate area."

¹⁴ Gadamer, *el-Hakikat ve'l-menhec*.

¹⁵ Friedrich Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü Üstüne: Bir Kavga Yazısı*, çev. Ahmet İnam (Ankara: Say Yayınları, 2008).

¹⁶ James Donald, *Chambers's Etymological Dictionary of the English Language* (London and Edinburgh: F.R.G.S, w. & R. Chambers, 1874).

¹⁷ "L. intellectus—intelligo: To choose between, inter: between, lego: to choose."

¹⁸ Between, among (İ), بين (Ar).

¹⁹ "To collect, gather; to speak, to pick out words."

²⁰ Choose, pick out, read (İ).

²¹ Donald, *Chambers's Etymological Dictionary of the English Language*; "Etymology of intellectual", OnlineEtymology Dictionary, erişim 12 Haziran 2022, https://www.etymonline.com/word/intellectual#etymonline_v_30070; Sevan Nişanyan, *Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*, 3. bs (İstanbul: Liberus, 2018); Francis Edward Jackson Valpy, *An Etymological Dictionary of the Latin Language* (London: Printed By A. J. Valpy, 1828).

aralarını okuma” olarak yorumlamıştır.²² Valpy ise Nepos’tan şu alıntıyı yaparak: “Arkadaşlarının ona saygı duyup duymadığını veya onu daha çok sevip sevmediğini anlamak (intellectu) zor olabilir”²³ buradaki ‘intellectu’nun “inter+legere”ye atıfla iki şey arasında seçim yapmak”²⁴ anlamında kullanıldığını belirtir.²⁵ Genellikle kelime aklın faaliyetleri, akla dair olan, akli operasyonlar üzerinden okunurken *Glossarium Latino-Arabicum* adlı eserinde Bezold ‘intellectus’un açılımında sadece akli esas almaz. Aklın yanına kalbi de ekleyerek “Bilgiyi akıldan ve kalpten almak ya da akıl veya kalpten öğrenmek” anlamına gelen bir örnek üzerinden sunar: “intellectus a corde uel cerebro.” Bu deyişin Arapça karşılığını şu cümlelerin yansıttığını ifade eder: “الفهم من القلب، والدماغ،”²⁶ *Intellectus* onun için *corde* yani kalpten (قلب) ve *cerebro* yani akıldan (دماغ) öğrenmek, daha açık bir ifadeyle; kalbe ve beyne başvurmak suretiyle anlamak demektir.²⁷

Latince ‘intellectus’, Fransızca ve İngilizceye bir şeye aidiyet belirtmek için kullanılan izafiyet eki ‘al’i sondan ekleyerek geçmiştir. İngilizcede ‘al’ eki olduğu gibi kalırken genellikle Fransızcadada ‘el’e dönüşmüştür. Yani Fransızcaya geçen kelimeler izafiyet ekiyle *intellectuel*, *impersonnel*, *natürel* haline gelirken İngilizce’ye *intellectual*, *impersonal*, *natural* olarak doğrudan geçmiştir.²⁸ Türkçeye ise Fransızcadan birtakım biçimsel değişikliklere uğrayarak ‘entelektüel’ şeklinde aktarılmıştır.²⁹

Arapçaya *Mevsû’atü Lâlânde el-felsefiyye* adıyla tercüme edilen eserinde Lalande ‘entelektüel’ kavramını tasrih etmeden önce bağlamla ilişkili olan diğer kavramları, kök-gövde-ek tertibine riayet ederek ve Fransızca’yı merkeze alarak şu şekilde sıralar: “*Intellect* (عقل)”, “*Intellection* (تعقل)”, “*Intellectualisme*” (مذهب عقلي، فكرانية)”

²² Nick Cohen, “What is the etymology of intelligence in all of the languages?”, *Etymology* (2017).

²³ “*Ut difficile esset intellectu utrum eum amici magis vererentur an amarent.*”

²⁴ “*Choice between two things*”

²⁵ Valpy, *An Etymological Dictionary of the Latin Language*.

²⁶ Carl Bezold, *Semitistische Studien Glossarium Latino-Arabicum* (Berlin: Emil Felber, 1900).

²⁷ Benzer şekilde Müslümanların kutsal kitabı olan Kur’ân’ı Kerim’de *kalp* bazen *akıl* yerine düşünmenin mekânı anlamında kullanılmıştır. Bu duruma Hac Süresi 46. Ayet örnek verilebilir: “*Yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, düşünecek kalpleri, işitecek kulakları olsun? Çünkü gerçekte gözler değil, göğüslerdeki kalpler kör olur.*”

²⁸ Valpy, *An Etymological Dictionary of the Latin Language*.

²⁹ Kavramın Türkçeye Fransızcadan aktarılması gayet tabiidir. Çünkü pek çok araştırmacı 19. yy’dan 20. yy’ın ortalarına kadar bilim dilinin Fransızca olduğunu ve özellikle Osmanlıların Fransız hayranlığına yatkın olduklarını vurgulamaktadır. Hoca Tahsin Efendi’nin şu sözü dönemin halini arz etmektedir: “*Paris’e git beyefendi aklın, fikrin var ise. Âleme gelmiş sayılmaz gitmeyen Paris’e*”

³⁰ André Lalande, *Mevsû’atü Lâlânde el-felsefiyye*, çev. Halil Ahmed Halil (Beirut-Paris: Münşevirât-i ‘Avidât, ts.).

ve en nihayetinde “*Intellectuel* (مفكر، متقف، عاقل،)” Ona göre ‘intellectuel’, “bir şeyi idrak etmek, o şeyin bilincinde olmak” anlamında aklın bizatihi kendisini ya da işlevlerini karşılamak için kullanılır. Kavramın daha da açık seçik hale gelebilmesi için zıddının “*hissi*” yani duyu ve duyuya tekabül ettiğini ve seyrek de olsa “*sezgi*” ve sezgisel olanı ifade etmek için kullanıldığını vurgular. Lalande’nin kavramı sezgiyle ilişkilendirmesinin sebebi atıf çerçevesinin sıklet merkezine “*Intellectualisme*” akımını koyması olabilir. Aynı zamanda o ‘intellectuel’in teorik içeriğe, analitik düşünmeye işaret eden akılla ilişkili bir sıfat olduğunu belirtir. Yine bu sıfatın “*pratik, duygu* (عاطفيا، عمليا)” ya da sezgi merkezli yönelimlere değil de, daha çok teorik eylemlere izafe edileceğinin altını çizer.³⁰ Bu bağlamda ‘intellectuel’in düşüncüyü duygulardan arındırma çabasıyla kendisini özdeşleştiren ve düşünce içeriklerine duygulanımların sızmasını engellemek için biçimsel (formel) akla başvuran kişiler olduğu iddiası anlaşılabilir.³¹ Dolayısıyla entelektüel kavramının kökü, türevleri ve ilişkili olduğu diğer kavramlar aslında *humanitastan* yalıtılmış, otoritesi kendinden menkul, sevk eden, belirlenimlerde bulunan, kısacası işaret mantığıyla hareket eden ve bir müddet sonra kendini de kurgulamak için epistemik kaygılarla dünyaya bakan eylemlerle içeriklenir.³² Bu durum Hegel’in Anaxagoras yorumunda açıkça görülebilir:

“*Anaxagoras düşüncüyü; Nous’un, düşüncenin, dünyanın ilkesi olduğunu, dünya varlığının düşüncesi olarak belirlendiğini, ilk dile getirenlerden sayılır. O salt biçimi mantık olmak zorunda olan, evrene entelektüel bir bakışı böyle temellendirmiştir.*”³³

³¹ Ş.Teoman Duralı, *Kutadgubülig Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2013).

³² Paul Nedelisky, *Realizm*, “Realite: Bir Müşterinin Rehberi”, çev. Abdulsamet Şentürk, *Din ve Felsefe Araştırmaları Dergisi* 5/9 (2022).

³³ Oktay Taftalı, *Entelektüeller*, “Batı Medeniyetinin Mutsuz Çocuğu Entelektüel”, *Doğu Batı Yayınları* 1/35 (2006), 165-174. Alıntının özgün hali şu şekildedir: “Anaxagoras wird als derjenige gepriesen, der zuerst den Gedanken ausgesprochen habe, daß der Nus, der Gedanke, das Princip der Welt, daß das Wesen der Welt als der Gedanke bestimmt ist. Er hat damit den Grund zu einer **Intellektualansicht** des Universums gelegt, deren reine Gestalt die Logik seyn muß” G.W.F. Hegel, *Wissenschaft der Logik* (Frankfurt am Main: 2000, ts.). Aziz Yardımlı ise ilgili kesiti ve devamını şu şekilde Türkçeye aktarmaktadır:

“*Anaxagoras Nous, Düşünce evrenin ilkesidir, evrenin ilkesi Düşünce olarak belirlenecektir düşüncesini ilk bildiren olarak övülür. Böylelikle evrenin entelektüel bir görüşü için temeli atmıştır ki, bu görüşün arı şekli Mantık olmalıdır. Mantıkta düşünmenin dışında kendi başına temelde yatan bir şey üzerine düşünme ile ilgilenmeyiz, ne de gerçeğin salt ayırmaçlarını vermeleri gereken biçimler ile ilgileniriz; tersine, düşünmenin zorunlu biçimleri ve kendi belirlenimleri İçerik ve en yüksek Gerçeğin kendisidir.*” G.W.F. Hegel, *Mantık Bilimi (Büyük Mantık)*, çev. Aziz Yardımlı (İstanbul: İdea Yayınevi, 2014).

Görülebildiği kadarıyla İngilizcedeki 'intellectual', Türkçeye sözlük anlamı itibarıyla "aklı, âkil"³⁴ ifadeleri ile geçmiştir. Bu ifadeler akla dair olma, akılla ilişki ve ona konu olma bakımından aktarılan diğer karşılıklarla örtüşmektedir.³⁵ Aynı zamanda Redhouse'un farklı bir çalışmasında "dirayetli, zihni, fehimsel" karşılıkları eklenmiştir.³⁶ Kavramı Fransızcadan aktaran Çankı,³⁷ "zihni, tasavvuri ve mâbâdüttabü" karşılıklarına sözlüğünde yer vermekle birlikte onu sıfat olarak değerlendirmiştir.³⁸ Her iki dilde de kurgusal zeminde temsil edilenin, anlamı görüneni aşan ve düşünceyle irtibatın ima edildiği görülmektedir. Aynı zamanda Çankı, 1932 Dil inkılabıyla birlikte kavramın Öz Türkçe akıl, zekâ anlamına gelen "ok" ve "anlık" köklerinden türetilen "okuşgil" ve "anlıksal" gibi ifadelerle karşılanmaya çalışıldığını bildirmektedir.³⁹ Yine Arapçadan Osmanlıcaya geçmiş "akıl, zihin, idrak, fikir" gibi kelimelerin yerine Türkçe karşılıklarının bulunmaya

çalışılması amacıyla yazılan *Felsefe ve Gramer Terimleri Sözlüğü*'nde Fransızca 'intellectuel' kelimesinin "zihni" olan Arapça-Osmanlıca karşılığı yerine "anlıksal-ansal" önerilmiştir. Ayrıca entelektüel kavramının etimolojik içeriğine de konu olan "ration, rationnel, raisonnement, rationalisme" kavramlarının Arapça karşılığı olan "akıl, aklı, taakul, akliye" kavramları yerine sırasıyla "us, ussal, uslamlama-usa vurma, usçuluk" kavramları önerilmiştir.⁴⁰ *Divânü Lugâti't-Türk*'te Oğuz lehçesinde "us"un "iyi ile kötüyü ayırt etme, edebilme" anlamına geldiği belirtilmekte ve "ol us boldi", yani "O, iyiyi kötünden ayırt etti" ya da "ol uslâdi nengni", yani "O, iyi ile kötünün ayırdına vardı" örnekleriyle tasrih edilmektedir.⁴¹ "Entelektüel" in Türkçe karşılığı olan 'us'u açıklamak için verilen örnekler, kelimenin Latince kökünü açıklamak için verilen örneklerle benzerlik göstermektedir. "Entelektüel" kavramına dair yapılan bu serimleme şu tablodan daha iyi takip edilebilir.

Tablo 1. "Intellectus"un diğer dillere aktarımı.

Kelimenin Latince Kökü	Grekçe Karşılığı	İngilizce Karşılığı	Fransızca Karşılığı	Arapça Karşılığı	Osmanlıca Karşılığı	Öz Türkçe Karşılığı
Leg> Legere + Inter> Intelligere> Intellectus	Nous	Intellectual	Intellectuel	عقلي، فكري، ذهني	'Akli, fikri	Anlıksal, Okuşgil, Ussal

Kavrama dair girişilecek bir soy-sop çözümlemesi zorunlu olarak sözlüklere başvurmayı gerektirir. Bu da araştırmacıyı tahdit edilmiş anlamın epistemik girdabına iter. Ancak araştırmacı, kavramın verili olan belirlenimlerini taşıyan sözlüğün sunduğu gerçeklik, diğer dillerde karşılık bulduğu gerçeklik, hali hazırda kavramın yeni formlara büründüğü sosyal gerçeklik ve tüm bunların araştırmacıdaki temsiliyle karşı karşıya kalma zorunluluğunu yaşar. Peki kavramın sosyal bağlamlarda kazandığı anlam, daha önce sözlüklere kazınan anlamından tümüyle kopmuş mudur?

2. Sosyal Bağlamlara Giren Kavramların Anlam Seyri ya da Öznel İndirgemeler

2.1. Fransa, Drayfus Olayı ve "Intellectuel"

Entelektüel kavramının en önemli anlam değişimini Dreyfus olayıyla yaşadığı söylenebilir. Bu kavrama eğilen güncel çalışmaların kahir ekseriyeti Dreyfus olayına atıf yapmaktadır. Zeki Özcan, 'entelektüel' teriminin gönderimlerini tespit etme ve entelektüel adı verilen kişinin olası tavırlarını belirlemede

³⁴ J.W. Redhouse, *Redhouse's Turkish Dictionary*, ed. Charles Wells (London: Bernard Quaritech, 1880).

³⁵ Taftalı, *Entelektüeller*.

³⁶ J.W. Redhouse, *A Lexicon English and Turkish* (London: M. Watt, 1860).

³⁷ Lalande ilgili kavramların izini Thomas Aquinas ve Dante'den Bacon, Spinoza ve Kant'ın metinlerine kadar takip eder. Bu metinlere referansla ilgili kavramın belirli bir düşünce ya da dönemdeki anlamını tespit etme girişiminde bulunur. Böylece okuyucuya anlamın düşünsel seyrini takip etme fırsatı sunar. Çankı da dönemin diğer lügatleri gibi Fransızca'yı merkeze alır ve Lalande'yle aynı tertibini takip eder. Görülebildiği kadarıyla sadece "Intellectualiste" kavramı fazladan eklenmiştir. Ayrıca

Çankı, Lalande'yle benzer örneklere başvurmanın yanı sıra E'n-Necât, E's-Şifâ, El-Metâlibü'l-âliye'den Marifetnâme'ye kadar İslam düşüncesinin izlerini taşıyan klasik metinlerden örnekler aktarır.

³⁸ Mustafa Namık Çankı, *Büyük Felsefe Lügatı* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021).

³⁹ Çankı, *Büyük Felsefe Lügatı*; Ahmet Dinç, *Türkçe'nin Kayıp Kelimeleri* (İstanbul: Litera Yayınevi, 1014).

⁴⁰ T.D.K., *Felsefe ve Gramer Terimleri Sözlüğü (TDK)* (İstanbul: Cumhuriyet Basım Evi, 1942).

⁴¹ Mahmud el-Kâşgari, *Divânü Lugâti't-Türk*, çev. Besim Atalay (Ankara: Millet Ktp, 1941).

Dreyfus olayının “değiştirilemez bağlam”⁴² olduğunu ifade etmektedir.⁴³ Yönetmenliğini Adam McKay’in üstlendiği *Don’t Look Up* filmi hatırlatacak şekilde Fransa’yı ikiye bölen bu olay, antisemitist yaklaşımlardan doğan, yolsuzlukları sümen altı etmek için bir insanı ömrü boyunca Şeytan adasına mahkûm etmeye kadar uzanan sosyal bir vakıdır.⁴⁴ Olayın başkahramanları Dreyfus, Emile Zola, başta Genel Kurmay olmak üzere Fransız kurumları ve basındır. Devlet sırlarını Alman teğmen Von Shwertzkopen’e sızdırmak suretiyle faş etmek ve dolayısıyla vatana ihanet suçlarıyla itham edilen Dreyfus, 1895’de tutuklanarak Şeytan adasına gönderilir.⁴⁵ Günlük Fransız gazetesi *Petit Journal* bu olayı etkileyici illüstrasyonlarla tasvir etmiş ve “İhanet” manşetiyle vermiştir.⁴⁶ Dreyfus hadisesi, gelecek vaat eden bir subaya kurulan kumpası açığa çıkarmak isteyenler ve kurumların imajını sarsmamak uğruna, bu alicengiz oyununu sürdürmek isteyenler arasında bir çekişmeye konu olması itibarıyla kamusallaşır. Politikacı, edebiyatçı, şair, müzisyen, sanatçı ve akademisyenlerden savaş karşıtı, aktivist, cumhuriyetçi olanlar Dreyfus’un gördüğü muameleye karşı çıkarken milliyetçi, muhafazakâr ve antisemitistler onu vatan hainliği, devlet düşmanlığı, milli kimliğe ihanet, dış güçlerle işbirliği vb. suçlarla itham eder.⁴⁷ Basının da oldukça aktif kullanıldığı bu hadisede Dreyfus’u destekleyenler ve kurumların iktidarına karşı çıkanlar *L’Aurore* gazetesini, aleyhtarlar ise *La Libre Parole* gazetesini aktif olarak kullanırlar.⁴⁸ Bu sosyal çatışmayı *Petit Journal*, Dreyfus yanlılarının başını çeken Zola’nın, Dreyfus karşıtlarının azılı sözcüsü Hubert-Joseph Henry’yi kolundan yaraladığı bir düello sahnesiyle illüstre eder.⁴⁹ Zola, Fransa başkanına, hapis cezasına çarptırılmak pahasına Dreyfus’un masumiyetini ön gören, maruz kaldığı işkenceleri anlatan, delillerin üzerinin örtüldüğünü ve avukatına suikast girişimlerinde bulunulduğunu iddia eden bir mektup yazar.⁵⁰ Mektubunda Zola, Dreyfus’a bu

tezgâhı düzenleyenlerin başında adli subay Binbaşı Paty de Clam’in geldiğini ve onu aynalarla donatılmış bir odada incelemeye kalkışmaktan ailesini tehdit etmeye varıncaya kadar türlü baskılara maruz bıraktıklarını, 1896’da Dreyfus’un ikinci kere yargılandığını ve şerefli başkan Picquart’ın Dreyfus’u değil, subay Esterhazy’ı suçlu bulduğunu, ordunun bu yargılanmanın sonucunu halktan gizlemeye çalıştığını, tepeden gelen politik emirlerle, askeri mahkemenin hatasının ortaya çıkmaması ve kurumsal itibarın sarsılmaması amacıyla Esterhazy’ın temize çıkarıldığını ve en nihayetinde tüm bunların “Fransa’nın alınuna sürülen kara bir leke” olduğunu ifade eder.⁵¹ Fransız kurumlarını ve kimi yerlerde başkanı da karşısına alan bu mektubun ertesi günü başını edebiyatçı Emile Zola’nın çektiği, Marcel Proust, Andre Gide, Anatole France, Octave Mirbeau, Paul Alexis ve Levy Bruhl’dan oluşan bir grup yazar, hükümet politikalarını tenkit ettikleri “*Entelektüellerin Protestosu*” başlığıyla protest bir bildiriye imza atarlar.⁵² 1895’de rütbeleri sökülen Dreyfus, 1899’da devlet başkanı tarafından affedilmesine rağmen özgürlüğüne kavuşması ve itibarlarının iadesi oldukça uzun sürecek tir ki, Zola da benzer muamelelere maruz kalmıştır.⁵³

Her ne kadar evvelinde ve ahirinde benzer sosyal vakıalar olsa da genelde Dreyfus olayı özelde ise “*Entelektüellerin Protestosu*”yla birlikte ‘entelektüel’ kavramı sözlüklerin sınırlarını aşarak yeni anlamlar kazanmış ve nihayetinde sözlük anlamını güncellemiştir. Böylece entelektüel, akla, zihne, formel düşünceye ya da bilme eylemlerine yüklenen bir sıfat olmaktan çıkmış, kamusal alanda eyleyen; Adorno’nun deyiimiyle: “*evinde olmasına rağmen evinde hissetmeyen*”; kurban olmaktan çekinmeyen; gücü karşısına almak pahasına hür iradesiyle gözünü budağa süren; evrensel ilkeler lehine kökleşmiş hiyerarşilere karşı tepki gösteren, sadece zihnin kendisiyle olan dâhili diyalogu anlamında düşünce

⁴² Câbirî de kavramın anlam kazandığı sosyo-kültürel bağlamın, kavramın anlamının tespiti açısından son derece önemli olduğunu ifade eder. Ancak kavramın farklı düşünsel parametrelere sahip kültürlerle aktarımı esnasında, ortaya çıktığı bağlama referansla değil de, hedef dilin kendi kültürel mirasında uygun bulunan bağlamlara oturtularak anlaşılması mecburiyetinin altını çizer Muhammed Âbid el-Câbirî, *el-Musakkafün fî'l-Hadaratî'l-Arabîyye Mihnet-ü İbn Hanbel ve Nekbet-ü İbn Rüşd* (Beyrut: Merkezü'd-dirâsâtî'l-vahdetî'm-merbiyye, 2001)..

⁴³ Zeki Özcan, *Entelektüeller*, “Sosyo-Kültürel Fenomen Olarak Entelektüeller”, *Doğu Batı Yayınları* II/36 (2006), 35-63.

⁴⁴ Piers Paul Read, *The Dreyfus affair: the scandal that tore France in two* (London: Bloomsbury Press, 2012).

⁴⁵ George Whyte, *The Dreyfus Affair: A Chronological History* (London: Palgrave Macmillan, 2008).

⁴⁶ Philipp Zoummeroff, “Affaire Dreyfus: Le Petit Journal [presse] (1894). Collection Philippe Zoummeroff.”, *Affaire Dreyfus: Le Petit Journal [presse] (1894)* (1894).

⁴⁷ Özcan, *Entelektüeller*; Read, *The Dreyfus affair: the scandal that tore France in two*. Milliyetçi ve muhafazakâr tarafın Dreyfus’a yönelttiği iddialar, Edward Said’in “Entelektüel” adlı çalışmasını tercüme eden Tuncay Birkan’ın kitabın arka kapağına düştüğü şu notu hatırlatıyor: “Düşünceyle arası zaten

hiç hoş olmamış bu topraklarda, son zamanlarda, düşünceyi ve onu cisimleştiren entelektüel “terörize eden”, doğrudan doğruya “vatan hainliği” ile damgalayacak kadar pervasızlaşan bir zihniyet iyice egemenliğini kurmuş durumda. Milliyetçi ve dinsel fanatizm, kendisinden başkasına düşüncesini ifade etme bir yana, yaşama hakkı bile tanımıyor. Bu toprakları sevmeye hakkını kendi tekeline almak istiyor.” Bkz. Edward Said, *Entelektüel*, çev. Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları (1995; İstanbul).

⁴⁸ Whyte, *The Dreyfus Affair: A Chronological History*.

⁴⁹ Zoummeroff, “Affaire Dreyfus: Le Petit Journal [presse] (1894). Collection Philippe Zoummeroff.” (1894).

⁵⁰ Emile Zola, *Suçluyorum*, çev. Tahsin Yücel (İstanbul: Can Yayınları, 2018). Mektubun Türkçeye “*Suçluyorum*” ve “*İtham Ediyorum*” şeklinde iki farklı tercümesi vardır. Burada Tahsin Yücel’in “*Suçluyorum*” başlığıyla yayınladığı çeviri esas alınmıştır.

⁵¹ Zola, *Suçluyorum*.

⁵² D. Drake, *French Intellectuals And Politics From The Dreyfus Affair To The Occupation* (United Kingdom: Palgrave, Macmillan, Basingstoke, 2002); Whyte, *The Dreyfus Affair: A Chronological History*.

⁵³ Durah, *Kutadgubilig Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü*.

(dianoia) değil de, bu düşünceyi söze dökmek (logos) suretiyle kamuya mal etme cesareti gösteren bireylere verilen bir *isim* haline gelmiştir.

2.1.1. Arap-İslam Havzası, Ahmet b. Hanbel Mihnesi ve “Musakkağ”

Dreyfus’la birlikte ‘entelektüel’in geçirdiği anlam dönüşümünün Arapçada ya da Türkçede nasıl karşılık bulduğunu soruşturmak, ‘entelektüel’in ilgili bağlamdaki anlamını ve karşılığı aranan dile ait olan referans yapılarını ya da atfı çerçevelerini tespit etmeyi gerektirir. Aksi takdirde Dreyfus olayı özelinde kazanılan anlam, hangi kültür havzasına aktarılırsa aktarılırsın her daim Dreyfus olayına, dolayısıyla Fransız kültürel kodlarına referansta bulunacaktır. Yine Le Goff’un “Ortaçağda Entelektüeller” eserinden hareketle anlam kazanan bir ‘entelektüel’, yalnızca Ortaçağ’da tercüme faaliyetleriyle iştigal eden bir zümreye atıfla anlamlandırılabilir. ⁵⁴ Buradan hareketle Câbirî, ‘entelektüel’in Arapça karşılığının etimolojik tahlili sonucu ortaya çıkan tablonun Dreyfus olayıyla ilişkisini irdeler. Ardından orada olup (Fransa) burada olmayan, boşlukta asılı, Arap-İslam medeniyetinde kökleri tespit edilemeyen dolayısıyla kendi coğrafyasına yabancı olgu ve olayları temsil eden kavramlarla konuşmanın anlamlı olmadığını belirterek ‘entelektüel’in Arap-İslam kültür havzasındaki köklerini aramaya koyulur. ⁵⁵ O, İbn Hanbel mihnesinin ve iktidarın politik menfaatleri uğruna dışladığı İbn Rüşd’ün tavırlarının ‘entelektüel’ kavramının Arap-İslam medeniyetindeki referans noktaları olabileceğini ifade eder.

İslam düşüncesinin henüz başlarında ortaya çıkan, genel olarak *özgür irade tartışmaları* denilebilecek; halku’l-Kur’an, ef’âl-i ibâd, fâil-i muhtâr *versus* mücib bizzât vb. meseleler vardı. Bu problemler salt olarak ne inancın mütekabiliyet sınırlarını belirlemek için yapılan kelamî-akidevî ne de özgür iradeyi düşünce konusu kılan felsefî tartışmalardı. ⁵⁶ Gündelik siyasetin harareti merkezlerinde, demek ki; saraylarda kurulan tartışma ortamlarında cereyan etmesi bakımından aynı zamanda politik yönlendirmelere açık meselelerdi. ⁵⁷ İslam düşüncesi özelinde mezkûr tartışmalara dair pek çok farklı görüş serdedilmiş, benzer görüşler çeşitli ekoller meydana getirmiş, genelde iktidar erklerinin desteğini alanlar devletin kültür politikasına yön verme salahiyetini de elde etmişlerdir.

Miladi 813-847 yılları arasında hüküm sürmüş, Abbâsî devlet yöneticisi ve aynı anda İslam hilafetinin temsilcisi olmak bakımından teopolitik bir konuma sahip olan Me’mûn, Mu’taşım ve Vâsık dönemlerinde Mu’tezile mezhebinin görüşleri hâkimdi. ⁵⁸ Dolayısıyla kabaca ifade edilirse; bu dönemde irade hürriyeti bağlamında Kur’an’ın yaratılmış olduğu görüşü, iktidar erkleri tarafından desteklenmekteydi. ⁵⁹ Bu teolojik probleme dair belirli bir görüşün devlet politikası haline getirilmesiyle aksi görüşler ve savunucuları teopolitik şiddete maruz kaldı. Örneğin Kur’an’ın yaratılmamış olduğunu düşünen kişilere sürgün, darp, hapis ve ölüm cezası hatta ilim meclisi ve halk önünde itibarsızlaştırmaya varan dispozitifler uygulandı. ⁶⁰ İslam düşünce tarihinde tüm bu politik baskı “*sorguya çekmek, çetin imtihana tâbi tutmak, eziyet etmek*” anlamına gelen “*mihne*” kavramıyla ifade edildi. ⁶¹

Ahmet b. Hanbel bu baskılara maruz kalmasına, kürsüsü elinden alınıp öğrencilerinden uzaklaştırılmasına, sürgün edilip eve hapsedilmesine, ilim meclislerinde dövülmesine, din ve devlet düşmanı ilan edilmesine rağmen iktidarın desteklediği görüşü değil, kendi araştırmalarıyla ulaştığı ve inandığı sonucu kabul etmekte ısrar etti. Bundan dolayı Câbirî, Ahmet b. Hanbel’in hayatının “*Bağımsız entelektüellerin otorite ile imtihani*”nın somut hali olduğunu düşünerek onun mihne karşısında “*kahramanca*” omurgalı bir duruş sergilediğini ifade etmiştir. ⁶² Böylece Câbirî “*çağdaş Arap söyleminde kullanıldığı şekliyle*” ‘entelektüel’ kavramını “*aslî referansına ya da doğum yerine*”, yani Dreyfus olayına götürmüş, ilgili bağlamda kazandığı anlamı tespit etmiş ve en nihayetinde Arapçaya “*musakkağ*” olarak aktarılan kavramın, Arap-İslam medeniyeti içerisindeki uygun referans noktalarını saptadığını ima etmiştir. ⁶³ Yukarıda belirtildiği gibi ‘entelektüel’in etimolojik anlamı nasıl Dreyfus olayıyla anlamsal olarak değişime uğradıysa kavramın Arapçaya aktarıldığı ذهنی، فكري، عقلي (aklı, fikri, zihni) vb. nitelime ifadeleri de değişime uğramış ve ‘musakkağ’a dönüşmüştür. Peki, Dreyfus olayı nirengi noktası haline getirilerek tespit edilen kültürel referans noktası, ‘entelektüel’ kavramının mihne bağlamına oturtulması ve ‘musakkağ’ olarak ifade edilmesiyle nasıl bir dönüşüme uğradı? Musakkağ, entelektüelin kazandığı çağdaş anlamı kökleri itibarıyla karşılayabilmekte midir?

⁵⁴ Jacques Le Goff, *Ortaçağda Entelektüeller*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994).

⁵⁵ el-Câbirî, *el-Musakkağün fi’l-Hadarati’l-Arabiyye Mihnet-ü İbn Hanbel ve Nekbet-ü İbn Rüşd*.

⁵⁶ W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. Ethem Ruhi Figalı (İstanbul: Sarkaç Yayınları, 2010).

⁵⁷ el-Câbirî, *el-Musakkağün fi’l-Hadarati’l-Arabiyye Mihnet-ü İbn Hanbel ve Nekbet-ü İbn Rüşd*.

⁵⁸ Kâdî Abdülcebbar, *Fazlû’l-i’tizâl ve Tabakâtü’l-Mu’tezile* (Tunus: Fuâd Seyyid, 1974).

⁵⁹ Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd* (Beyrut: Fethullah Huleyf, 1970).

⁶⁰ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk* (Beyrut: Dâru Süveydân, 1970).

⁶¹ Hayrettin Yücesoy, “MİHNE”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010).

⁶² el-Câbirî, *el-Musakkağün fi’l-Hadarati’l-Arabiyye Mihnet-ü İbn Hanbel ve Nekbet-ü İbn Rüşd*.

⁶³ el-Câbirî, *el-Musakkağün fi’l-Hadarati’l-Arabiyye Mihnet-ü İbn Hanbel ve Nekbet-ü İbn Rüşd*. Maksadın hasıl olduğu zannıyla Câbirî’nin tespit ettiği bir diğer referans noktası olan İbn Rüşd’ün Muvahhidi devlet lideri eliyle gördüğü baskılara ve tepkilerine değinilmemiştir.

Bedevî ve Câbirî, Fransızca ‘intellectuel’in tercümesi olan ‘muşakkaḫ’ kavramının kullanılmasına başlanmasının ya da en azından yayılmasının yarım asrı geçmediğini ifade etmektedir. Yapılan tetkikler sonucu, çağdaş anlamıyla ‘muşakkaḫ’ kelimesinin Arapçada ilk kez 19. yüzyılın sonlarında Butrus el-Bustânî’nin *Muḫṭû’l-Muḫṭ* adlı sözlüğünde Fransızca “*Intellectuel*”in karşılığı olarak sunulduğu tespit edilmiştir.⁶⁴ Bu tespit eserlerini kaleme aldıkları tarih itibarıyla Bedevî ve Câbirî’yi doğrulamaktadır. Onlar, kelimenin İngilizce kullanımının 17. asra kadar götürülebileceğini belirtse de çağdaş Arap-İslam düşüncesine aktarıldığı anlamın ancak Fransız realpolitikinde bulabileceğinin altını çizerler.⁶⁵ Arapçada “entelektüel”in çağdaş anlamının karşılığı olarak kullanılan muşakkaḫ (مُشَقَّق), “maharetli oldu, yetenek kesp etti” anlamına gelen şekufe’nin (شَقْف), yani sülâsi mezîd fiilin, tefîl babına girmesiyle ortaya çıkan şekkafe’nin (شَقْف) ism-i mef’ûl’ü, bir başka deyişle; edilgen sıfat fiilidir.⁶⁶ İbn Manzûr, fiilin, “*bir şeyi öğrenebilme, bir konuya nüfuz edebilme hızı,*⁶⁷ *anlayış kabiliyeti, bir işte mahir olma*” anlamlarına geldiğini belirtir.⁶⁸ Dreyfus olayıyla birlikte kazandığı yeni anlam içeriğini Modern Arapçada “*kültürlü, tahsil görmüş, görgülü*” kişileri ifade ederek bulur.⁶⁹ Bu cihetten kökü temel alındığında ‘muşakkaḫ’ ilk anlamı itibarıyla ‘entelektüel’i karşılamaz. Çünkü doğrudan ‘entelektüel’ söylemiyle ne bir işte maharet kazanmak ne hüner sahip olmak ne ustalaşmak ne kavrama hızı ne de öğretim ya da tecrübeyle yargı melekeleri kazanmak kastedilir. Câbirî bunlardan yola çıkarak en fazla mecaza hamletmek suretiyle, yani yorum yoluyla çağdaş ‘entelektüel’le kastedilen anlama ulaşabileceğini ifade eder.⁷⁰ Dolayısıyla muşakkaḫ doğrudan, ne ‘entelektüel’in kökü olan bir şeyin akıl, fikir veya düşünsel olaylara aidiyeti ya da bunlarla olan irtibatına ne Dreyfus olayında görülen kamunun vicdanı olma girişimlerine ne de mihne hadisesiyle inançları uğruna Ahmet b. Hanbel’in sergilediği tavra benzer şekilde eyleyen kişileri niteler. O daha çok, sözlük anlamı “*toprağın ıslah edilmesi, verimli hale getirilmesi ve nebatatın yetişebileceği kıvama gelmesi*” olan Fransızca “*culture*”ı karşılar.⁷¹ Mecazi anlamı ise aklın eğitim yoluyla birtakım yetenekler kazanması, tenkit, estetik ve

yargı melekeleri geliştirmesidir. Câbirî, araştırmacıların kahir ekseriyetine göre isim olarak kullanılması geçtiğimiz asrın sonralarına tekabül eden çağdaş anlamda ‘entelektüel’in taşıdığı mananın eski Arap söylemi içerisinde bulunamayacağını ifade eder.⁷² Yani Arap geleneğine söylemini kamusalılaştıran, fikri derinliğini ustaca politik söyleme dönüştürebilen ve farklı ideolojik-kültürel yapılar içerisinde düşünceleri boy vermesi itibarıyla arketipi oluşturulamayacak kişi manasında entelektüelin hiçbir izine rastlanamayacağını ifade eder.

Görüldüğü gibi ‘muşakkaḫ’ etimolojisi itibarıyla ‘entelektüel’i doğrudan karşılamaz. Muşakkaḫ çağdaş anlamını, Dreyfus olayıyla birlikte dönüşüm yaşayan ‘entelektüel’ kavramının Fransızcadan Arapçaya aktarılmasıyla kazanır. Câbirî, bu durumu kabul etmez ve kendi kültür havzasında ilgili bağlarla kavramı ilişkilendirerek temellük ettiğinin altını çizer. Mihne hadisesinin her ne kadar Dreyfus olayıyla ilişkilendirilebilecek benzer yanları bulunsada şahsına münhasır bir hadise olması bakımından muşakkaḫ deyişine özel anlamlar kazandırır ve en nihayetinde Arap-İslam sosyolojisi ‘entelektüel’in de onu karşılayan ‘muşakkaḫ’ın da sözlük anlamını dönüştürür.

2.1.2. Türkiye, Batılılaşma Hamleleri ve “Cumhuriyet Aydını”

Türkçede ise ‘entelektüel’in çağdaş anlamını Arapçada olduğu gibi Fransızcadan tercüme yoluyla kazandığı ve referans noktalarına genelde Batılılaşma hareketleri sürecinde kavuştuğu söylenebilir. Fransızca ‘intellectuel’ genel itibarıyla “*aydın*” ya da *münevver, kültürlü, görgülü, okumuş, düşünür ya da mütefekkir, güzide, ziyâli, bilikti ve bilimdü*” olarak Türkçeye aktarılmıştır.⁷³ Bu çeviri ifadelerden en çok tercih edilenin ve Osmanlı Türkçesinde Fransızca ‘intellectual’in karşılığı olarak kullanılan ‘münevver’in yerini almış ‘aydın’ olduğu görülür. Modernleşme döneminde Ortaçağ Avrupası’nın, kilise egemenliğine atıfla ‘karanlık’ addedilmesinden mülhem laik, seküler, materyalist ya da pozitivist, tek gayesi muasır medeniyet şuurunu

⁶⁴ Butrus el-Bustânî, *Muḫṭû’l-Muḫṭ* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1987); D. ʿAlî es’ad Vafte, “El-muşakkaḫüne’l-ʿarab fi zamani muvaḥḥişi eyne hüve muşakkaḫu’l-naḫdiy?”, *El-muşakkaḫüne’l-ʿarab fi zamani muvaḥḥişi eyne hüve muşakkaḫu’l-naḫdiy?* (15 Haziran 2016).

⁶⁵ Abdurrahman Bedevî, *Mevsû’atü’l-felsefe* (Beyrut: el-Müessetü’l-Arabiyye li’-dirâse ve’n-neşr, 1984); el-Câbirî, *el-Musakkafün fi’l-Hadarati’l-Arabiyye Mihnet-ü İbn Hanbel ve Nekbet-ü İbn Rüşd*.

⁶⁶ Firûzâbâdi, *el-Kâmûsü’l-muḫṭ* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1989).

⁶⁷ İbn Manzûr’un örneği: “*تُفِّفُ الشَّيْءَ وَهُوَ سُرْعَةُ تَعَلُّمٍ*”

⁶⁸ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü’l-ʿArab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr (Kahire: Dârü’l-Maârif, ts.), “*Lisânü’l-ʿArab*.” Manzûr, Nüfuz edebildi, kabiliyetli hale geldi, mahir oldu anlamına gelen “*تُفِّفُ الرَّجُلُ تَفَافَةً*” ve kendi kendini eğiten, otodidakt olan anlamına gelen “*تَفَاتِي التَّفْهِيمِ*” iki örnekle destekler. Bu fiilin

müteradifi olarak becerikli olmak, usta olmak anlamına gelen “*حَنْقٌ*” fiiline gönderme yapar.

⁶⁹ Abdülğaniyy Ebu’l-ʿAzm, *Mu’cemu’l-Ğaniyy* (Beyrut: Dârü’l-Ğarbi’l-İslâmî, 2013).

⁷⁰ el-Câbirî, *el-Musakkafün fi’l-Hadarati’l-Arabiyye Mihnet-ü İbn Hanbel ve Nekbet-ü İbn Rüşd*.

⁷¹ el-Câbirî, *el-Musakkafün fi’l-Hadarati’l-Arabiyye Mihnet-ü İbn Hanbel ve Nekbet-ü İbn Rüşd*; Cemil Meriç, *Mağaradakiler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2022).

⁷² el-Câbirî, *el-Musakkafün fi’l-Hadarati’l-Arabiyye Mihnet-ü İbn Hanbel ve Nekbet-ü İbn Rüşd*.

⁷³ Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007), “*Ötüken Türkçe Sözlük*”; Durallı, *Kutadgubilig Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü*; Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2019); Meriç, *Mağaradakiler*.

kazanmak olan “Cumhuriyet Aydını” ortaya çıkmıştır.⁷⁴ Duralı 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat hareketleriyle birlikte İslam medeniyetinin fikir öncüleri olan ‘ulema’ sınıfının ‘çağdışı’ ilan edildiğini ve yerini ‘münevverân’a bıraktığını ve onunda Türkçeleşerek ‘aydın’a dönüştüğünü ifade etmektedir.⁷⁵ Bu değişimin III. Selim’den itibaren çeşitli alanlarda ihtisas sahibi olmak ve Osmanlı Devleti’nin kurumlarını modernize etmek amacıyla yurtdışına gönderilen öğrencilerin yurtlarına dönmeleriyle başladığı söylenebilir.⁷⁶ Fransız devriminin ideallerinden ve modern Avrupa temeddününden etkilenen şair, yazar, sanatçı ve bilim adamları memleketlerinin içinde bulunduğu politik yapıyı eleştirmiş ve kişilere tanınan özlük haklarının sınırlı olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca halkın eğitimsizliğini ifade etmek için “*Halk İçin Halka Rağmen*” sloganını düşüncelerinin temel kaidesi haline getirmişlerdir.⁷⁷ Aydın, çöken bir imparatorluğun ve ondan kendini sıyırmaya çalışan modern-özerk düşüncenin kıyısında duran ve kendisini kültürel olarak halktan ayıran kimse için kullanılır olmuştur. Ziya Gökalp ise medeniyet şuuruna mâlik görgülü *güzidelerin*, harsı (kültür) bağrında barındıran halka yönelmesi gerektiğini ifade etmiş ve bu düşüncelerini “*Halka Doğru*” sloganıyla özetlese de o da bu sınıfın halktan ayrı ve iyi eğitilmiş kişiler olması gerektiğinin altını çizmiştir.⁷⁸ Özetle ‘aydın’, tarih sahnesine çıkışı ve üstlendiği görevler açısından ‘entelektüel’in çağdaş anlamının karşılığı olarak Türkçede kullanılmıştır. Peki ‘entelektüel’in Türkçe karşılığı olan ‘aydın’ hem kökeni hem modern içeriği bakımından karşıladığı kavramla ne derece uyumlu?

Etimolojik olarak ‘aydın’, kesin olmamakla birlikte “*ay*” kökünden türemiş ve “*ay ışığı*” manasına gelmektedir.⁷⁹ Aslında ‘aydın’, ‘entelektüel’in ilk karşılandığı kelime olan ve meful kalıplarından türetilen ‘menüvver’in, yani ‘aydınlatılmış’in Türkçeye çeşitli değişimlere tabi tutularak doğrudan tercüme edilmesinden ibarettir. Çağdaş anlamı itibarıyla ise ‘entelektüel’in Dreyfus hadisesiyle birlikte kazandığı anlamı nispeten karşılamaktadır. Görüldüğü gibi ‘aydın’ doğrudan ‘entelektüel’in ne kök ne de tam manasıyla çağdaş anlamını karşılamamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nun batılılaşma hareketlerinden Cumhuriyetin kuruluş politikalarına uzanan bir süreç içerisinde, güzel sanatlarla uğraşan, hürriyetine düşkün, okumuş, görgülü kişilere işaret etmek için kullanılır. Genelde bu kişiler eşitlik ve özgürlük idealine sahip, bilim ve ilerleme söylemine sıklıkla çalışmalarında yer veren ve

en nihayetinde insan aklına güvenmeye çağıran kişilerdir.⁸⁰

Sonuç

Öncelikle sözlüğün anlamı nasıl kuşattığı, anlamın tarih içre ve tarih aşkın yönleri ve yine palimpsest ilişki denilebilecek olgu ve kavram arasındaki anlamı etkileyen bağa dair spekülâtif bir çözümleme yapıldı. Anlamın açığa çıkma sürecinde sözlüklerin nesnel anlamı dayatma ve dahî hakikati belirleyen bir otorite kurma ihtimallerine işaret edildi. Aynı zamanda farklı bilim dallarının kavramın anlamını değiştirmek suretiyle terimleştirmesi, yine özel sosyal bağlamlara ve dil oyunları katılmasıyla ya da toplumu dönüştürecek doğal ve politik olaylar yaşanmasıyla anlamın öznel sınırlara çekildiği vurgulandı. Binaenaleyh öznel sınırlara çekilen anlamın göreceli hale gelme riskinin altı çizildi. Daha sonra entelektüel Latince kökünden başlayan ve Türkçede kazandığı çağdaş anlamda akamete eren kavram arkeolojisi yapıldı. Bu arkeolojisi etimolojik kaygılarla değil, sözlüklerin tahdit ettiği anlamın sosyal bağlamlarda ya da tikel durumların dolaşımına girdiğinde nasıl öznel indirgemelerle karşılaştığını göstermeyi amaçladı. Farklı dillere aktarılması, spesifik bilim dallarında kullanılarak terim anlama kavuşması ve sosyal vakialara konu olması itibarıyla kavramın, sözlüğün sınırlarını aşarak yeni anlamlara kavuşması ve tekrar tanımlanmak suretiyle metne dökülme döngüselliğine girdiği ifade edildi. Sözlüklerin kavramları tahdit etmesinin olumlu ve olumsuz yanlarına işaret edilmiş ve her ne kadar anlam tahdit edilmiş olursa da sosyal olayların ve tercümelerin kavramları sürekli dönüştürdüğü gösterilmeye çalışıldı. Bu amaçla sıfat niteliğinde olan Latince ‘intellectus’un zamanla isim halinde kullanılmaya başlandığı hem sıfat halinin hem de isim halinin diğer dillerde nasıl karşılık bulduğu, hangi sosyal vakialara referansla ne tür anlamlar kazandığına işaret edildi. Bu suretle sosyal olaylar ve kavramların, karşılıklı olarak birbirine işaret eden, tarihsel olarak koşullanan ve hiçbir zaman aşlamayacak bir gerilim içinde buldukları gösterilmeye çalışıldı.

Kaynakça

- Bedevî, Abdurrahman. *Mevsû’atü’l-felsefe*. Beyrut: el-Müessetü’l-Arabiyye li’l-dirâse ve’n-neşr, I., 1984.
- Bezold, Carl. *Semitistische Studien Glossarium Latino-Arabicum*. Berlin: Emil Felber, Fol. 69a. Col 1., 1900.

⁷⁴ Meriç, *Mağaradakiler*.

⁷⁵ Duralı, *Kutadgubilig Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü*.

⁷⁶ Ozan Örmeci, “Jön Türkler ve İttihat ve Terakki”, *Tarih Okulu* VIII (Aralık 2010), 95-109.

⁷⁷ Barış Demiştaş, “Jön Türkler Bağlamında Osmanlı’da Batılılaşma Hareketi”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13 (Şubat 2007), 389.

⁷⁸ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*.

⁷⁹ Çağbayır, “Ötüken Türkçe Sözlük”; el-Kâşgarî, *Divânü Lugâti’t-Türk*.

⁸⁰ Meriç, *Mağaradakiler*.

- Bustânî, Butrus el-. *Muḥîṭü'l-Muḥîṭ*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, Tab'at-Ü cedid., 1987.
- Câbirî, Muhammed Âbid el-. *el-Musakafün fî'l-Hadarati'l-Arabiyye Mihnet-ü İbn Hanbel ve Nekbet-ü İbn Rüşd*. Beyrut: Merkezü'd-dirâsâti'l-vahdeti'm-merbiyye, 1. Basım, 2001.
- Cohen, Nick. "What is the etymology of intelligence in all of the languages?" *Etymology*. 2017. Erişim 12 Haziran 2022. <https://www.quora.com/What-is-the-etymology-of-intelligence-in-all-of-the-languages-1>
- Çağbayır, Yaşar. *Ötüken Türkçe Sözlük*. IV Cilt. İstanbul: Ötüken Yayınları, I., 2007.
- Çankı, Mustafa Namık. *Büyük Felsefe Lûgatı*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1. Basım, 2021.
- Demiştâş, Barış. "Jön Türkler Bağlamında Osmanlı'da Batılılaşma Hareketi." *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13 (Şubat 2007), 389.
- Derrida, Jacques. *Gramatoloji*. İstanbul: Bilgesu Yayıncılık, 1. Basım, 2011.
- Dinç, Ahmet. *Türkçe'nin Kayıp Kelimeleri*. İstanbul: Litera Yayınevi, 1. Basım, 1014.
- Donald, James. *Chambers's Etymological Dictionary of the English Language*. London and Edinburg: F.R.G.S, w. & R. Chambers, 1874.
- Drake, D. *French Intellectuals And Politics From The Dreyfus Affair To The Occupation*. United Kingdom: Palgrave, Macmillan, Basingstoke, 2002.
- Duralı, Ş.Teoman. *Kutadgubilig Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü*. I Cilt. İstanbul: Dergah Yayınları, 2013.
- Ebu'l-'Azm, Abdulğaniyy. *Mu'cemu'l-Ğaniyy*. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2013.
- Firüzâbâdi. *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, I., 1989.
- Foucault, Michel. *Söylem ve Hakikat*. çev. Kerem Eksen - Murat Erşen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Gadamer, Hans George. *el-Hakikat ve'l-menhec*. çev. Nazım Hasan - Salih Ali Hakim. Mısır: Dâru'l-eyyâ, 2007.
- Gökalp, Ziya. *Türkçülüğün Esasları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, I., 2019.
- Hegel, G.W.F. *Mantık Bilimi (Büyük Mantık)*. çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi, II., 2014.
- Hegel, G.W.F. *Wissenschaft der Logik*. Frankfurt am Main: 2000, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. nşr. Abdullah Ali el-Kebîr. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.
- Kâdi Abdülcebbâr. *Fazlü'l-i'tizâl ve Ṭabaqâtü'l-Mu'tezile*. Tunus: Fuâd Seyyid, I., 1974.
- Kâşgarî, Mahmud el-. *Divânü Lugâti't-Türk*. çev. Besim Atalay. III Cilt. Ankara: Millet Ktp, I., 1941.
- Koselleck, Reinhart. *Kavramlar Tarihi, Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatiği Üzerine Araştırmalar*. çev. Atilla Dirim. İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Basım, 2013.
- Lalande, André. *Mevsû'atü Lâlânde el-felsefiyye*. çev. Halil Ahmed Halil. Beyrut-Paris: Münşevirât-i 'Avidât, 1996. Basım, ts.
- Le Goff, Jacques. *Ortaçağda Entelektüeller*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1. Basım, 1994.
- Mâtüridî. *Kitâbü't-Tevḥîd*. Beyrut: Fethullah Huleyf, I., 1970.
- Meriç, Cemil. *Mağaradakiler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Basım, 2022.
- Nedelisky, Paul. *Realizm*. "Realite: Bir Müşterinin Rehberi." çev. Abdulsamet Şentürk. *Din ve Felsefe Araştırmaları Dergisi* 5/9 (2022).
- Nietzsche, Friedrich. *Ahlakın Soykütüğü Üstüne: Bir Kavga Yazısı*. çev. Ahmet İnam. Ankara: Say Yayınları, 1. Basım, 2008.
- Nişanyan, Sevan. *Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. İstanbul: Liberus, 3. Basım, 2018.
- Örmeci, Ozan. "Jön Türkler ve İttihat ve Terakki." *Tarih Okulu VIII* (Aralık 2010), 95-109.
- Özcan, Zeki. *Entelektüeller*. "Sosyo-Kültürel Fenomen Olarak Entelektüeller." *Doğu Batı Yayınları II/36* (2006), 35-63.
- Pryor, Jim. "Guidelines on Writing a Philosophy Paper." *Guidelines on Writing a Philosophy Paper*. 6.Sep.12. Erişim 06 Temmuz 2022. <http://www.jimpryor.net/teaching/guidelines/writing.html>
- Read, Piers Paul. *The Dreyfus affair: the scandal that tore France in two*. London: Bloomsbury Press, 1. Basım, 2012.
- Redhouse, J.W. *A Lexicon English and Turkish*. London: M. Watt, 1. Basım, 1860.
- Redhouse, J.W. *Redhouse's Turkish Dictionary*. ed. Charles Wells. London: Bernard Quaritech, 1. Basım, 1880.
- Sartre, J.P. "Yöntem Sorunları." çev. Gülnur Savran. *Çağdaş Felsefe*. ed. Bedia Akarsu. İstanbul: İnkilap, 1. Basım, 1979.

- Şentürk, Abdulsamet. "Başkalığın Dolayımında Farklılığa Açılma İmkânı Olarak Uluslararası Öğrencilik ve 'Ben Neredeyim?' Sorusu." ed. Osman Akgül. *7th International Student Symposium Proceedings Book 1/1* (2022), 6-22.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr et-. *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*. Beyrut: Dâru Süveydân, I., 1970.
- Taftalı, Oktay. *Entelektüeller*. "Batı Medeniyetinin Mutsuz Çocuğu Entelektüel." *Doğu Batı Yayınları* 1/35 (2006), 165-174.
- T.D.K. *Felsefe ve Gramer Terimleri Sözlüğü (TDK)*. İstanbul: Cumhuriyet Basım Evi, 1. Basım, 1942.
- Valpy, Francis Edward Jackson. *An Etymological Dictionary of the Latin Language*. London: Printed By A. J. Valpy, 1828.
- Vatfe, D. °Ali es°ad. "El-muşakkafüne'l-°arab fi zamani muvaħħişi eyne hüve muşakkafu'l-nağdiy?" *El-muşakkafüne'l-°arab fi zamani muvaħħişi eyne hüve muşakkafu'l-nağdiy?* 15 Haziran 2016. Erişim 10 Ağustos 2022. <https://www.anfasse.org/اجتماع-و-نفس/37-علم-الاجتماع/6782-المثقفون-العرب-في-زمن-موحش-أين-هو-المثقف-النقدي-؟-د-علي-اسعد-وظفة>
- Watt, W. Montgomery. *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*. çev. Ethem Ruhi Figalı. İstanbul: Sarkaç Yayınları, 2. Basım, 2010.
- Whyte, George. *The Dreyfus Affair: A Chronological History*. London: Palgrave Macmillan, 1. Basım, 2008.
- Yücesoy, Hayrettin. "MİHNE." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/26-28. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Zola, Emile. *Suçluyorum*. çev. Tahsin Yücel. İstanbul: Can Yayınları, I., 2018.
- Zoummeroff, Philipp. "Affaire Dreyfus: Le Petit Journal [presse] (1894). Collection Philippe Zoummeroff." *Affaire Dreyfus: Le Petit Journal [presse] (1894)*. 1894. Erişim 02 Temmuz 2022. <https://criminocorpus.org/en/library/doc/256/>
- Online Etymology Dictionary. "Etymology of intellectual." Erişim 12 Haziran 2022. https://www.etymonline.com/word/intellectual#etymonline_v_30070